

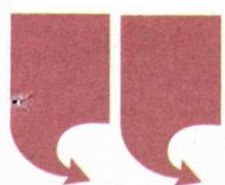

PRIČA O

Lee

Miller

Očarani njihovom ljep nisu vidjeli njihovu vel

Život i jedne i druge bio je krajnje uzbudljiv i nekonvencionalan. Obje su, zapravo, preživjele nekoliko života u jednom, a onda se iznenada i nenajavljeno odlučile povući. Velike umjetnice bile su dugo zaboravljene, a sada se vraćaju velikim izložbama. Piše **Patricia Kiš**

LEE MILLER
AUTO-
PORTRET

Kada je profesora u poznim godinama Ivana Tomljenović Meller osamdesetih godina dala intervju Startu, njezin je buran i uzbudljiv život bio veliko otkriće čitateljima popularnog tjednika: veličanstvena umjetnost, politička previranja, velike ljubavi... Njezin je opus, međutim, ponovno potonuo u

zaborav. Sada bi velika izložba koja će se otvoriti u listopadu u Muzeju grada Zagreba trebala konačno ispraviti tu nepravdu. U pripremanju izložbe sudjeluje i nećak Ivane Tomljenović, odvjetnik Marijan Hanžeković, koji je njezine albume darovao MGZ-u.

Tri mjeseca prije, točnije 1. srpnja, u riječki Muzej moderne i suvremene umjetnosti stiže izložba jedne druge umjet-

nice, američke fotografkinje Lee Miller. U organizaciji te putujuće izložbe, jedne od najposrećenijih na svijetu, sudjeluje i njezin sin jedinac Anthony Penrose (koji će povodom izložbe održati i predavanje), a kustosica je unuka Amy Bouhassane.

Ali, činjenica da se nasljednici brinu za ostavštinu svojih nadarenih predaka nikako nije jedina sličnost koja veže živ-

ot Hrvatice Ivane Tomljenović Meller i Amerikanke Lee Miller.

Život kao triler

Radovi za izložbu Lee Miller dolazi s imanja u Istočnom Sussexu, gdje se ona povukla posljednjih desetljeća života i živjela na farmi. Tamo se uspješno, pred kraj života i profesionalno, posvetila kuhanju i susjedi zasigurno nisu

DVIJE ŽENE

Ivana Tomljenović

Meller

otom muškarcu iku umjetnost

...
IVANA TOMLJENOVIĆ
MELLER NA KROVU
BAUHAUSA

puno znali o njezinoj velikoj umjetničkoj i manekenskoj prošlosti, te vezama sa slavnim ličnostima epohe. "Snimila sam nekoliko fotografija, no bilo je to davno", govorila je. Povijest je htjela drukčije: opus Lee Miller nanovo je otkriven i svijet joj se klanja.

Na sličnost životnih putova dviju umjetnica, koje su se u nekoliko životnih situacija mogle i sreći (o čemu, istina,

nema nikakve potvrde), upozorila nas je kustosica Leila Mehulić, koja je posredovala u dovođenju izložbe Lee Miller.

Život i jedne i druge bio je krajnje uzbudljiv i svakako nekonvencionalan. I jedna i druga u jednom su trenutku odlučile posve promijeniti svoj život. Ukratko, proživjele su nekoliko života, a potom se smirile.

Tek je 2007. tiskana mono-

grafija koja je svijetu otkrila veličanstveni opus Lee Miller, dok se monografija Ivane Tomljenović tek sprema; pišu je Želimir Košćević i Feda Vukić (edicija Sudac).

Banova kći

Ivana Tomljenović Meller rođena je 1906. godine u Zagrebu, u dobrostojećoj obitelji. Otac joj je bio Tomislav Tomljenović, posljednji hrvatski

ban, a i s majčine i očeve strane obitelj je bila ugledna, puna liječnika, odvjetnika, političara, ali i kolekcionara i umjetnika, pa se na njezinu odluku da upiše Likovnu akademiju gledalo blagonaklono, za razliku od njezina kasnijeg, posve ljevičarskog opredjeljenja. Ban je imao četiri kćeri i jednog sina i svi su, što je za ono vrijeme netipično, bili poslani na studij, većina izvan Zagreba.

Elisabeth Lee Miller rođena je godinu dana poslije Ivane, 1907., također u dobrostojećoj, iako ne politički aktivnoj obitelji, u tada jako konzervativnom Poughkeepsiju u državi New York, u velikoj kući s pogledom na rijeku Hudson. Nijemac inženjer strojarstva Teodor i supruga mu Florence (rođena McDonald) imali su i dva sina, no ona je bila miljenica i ocu je često pozirala za fotografije (često, po nekim tezama, i aktove), koje su mu bile hobi. Djetinjstvo joj je obilježio traumatičan događaj: dok je imala samo sedam godina, rodak ju je silovao.

Dvije ljepotice

U ranoj mladosti Ivana Tomljenović vodi mondeni život: 1922. godine ponosna je djeveruša na vjenčanju kralja Aleksandra i kćeri rumunjskog kralja Ferdinanda. Zajedno sa svoje tri sestre često je na uglednim zagrebačkim balovima, gdje izaziva, kako je ostalo zabilježeno, "sveopće divljenje". Ova djevojka zagrebačke zlatne mladeži dvadesetih godina govorila je nekoliko jezika, u više je disciplina bila i izvršna atletičarka, a čak je 1924. godine na rukometnom prvenstvu u Pragu sa svojim timom osvojila zlatnu medalju. Velika je ljepotica, ali i intelektualka neumorna duha i znatiželje, pa odlazi na posljediplomski studij umjetnosti u Beč.

Lee Miller titulu lady dobila je nakon udaje za sir Rolanda Penrosea. U ranim je mladenačkim danima fotomodel u New Yorku. Nakon što ju je na ulici slučajno zapažio i potom angažirao izdavač Vougea Conde Nast, nekoliko je godina zaredom krasila naslovnice najprestižnijih mo-

Otac joj je bio Tomislav Tomljenović, posljednji hrvatski ban, a i s majčine i očeve strane obitelj je bila ugledna, puna liječnika, odvjetnika, političara, ali i kolekcionara i umjetnika, pa se na njezinu odluku da upiše Likovnu akademiju gledalo blagonaklono

dnih časopisa, uz Vouge i Vanity Faira, Harpers Baazara... Bila je miljenica vodećih modnih fotografa epohe, nešto poput Kate Moss danas, ali nju to nije zadovoljavalo. Više ju je zanimalo što se događa iza kamere, pa se odlučuje na aktivno bavljenje fotografijom.

Učitelj i ljubavnik

Ivana Tomljenović, nakon diplome na zagrebačkom ALU u klasi Ljube Babića, kao jedina studentica, odlazi u Beč, gdje je opčinjena predavanjem Hannesa Meyera. Nakon Meyerova predavanja jedno joj postaje jasno: Beč, gdje umjetnici početkom stoljeća odlaze na školovanje, više nije centar u kojemu se događa re-

Jedna je pobjegla od Hitlera, druga se kupala u njegovoj kadi

► NASTAVAK SA STRANICE 71

volucija. Ona se događa u Bauhausu u Dessauu.

Kao Amerikanka, Lee Miller na Europu gleda puno romantičnije od naše umjetnice. Lee Miller odlučna je doći na studij u Pariz kod jednog čovjeka: slavnog Mana Raya. Iako Ray slovi kao težak čovjek i premda je u početku odbija, Miller je svjesna svoje neodoljivosti i ubrzo se njihovi umjetnički, ali i ljubavni životi isprepleću. Kao muza i ljubavnica zamjenjuje slavnju kabaretsku pjevačicu Kiki de Montparnasse, koja je u očima mnogih utjelovila duh slobodnog Pariza dvadesetih. Iako se može pretpostaviti da pjevačica i glumica nije bila zadovoljna Amerikankom u Rayevu životu, kasnije su se i sprijateljile. Upravo njih dvije krasi najglasovitije fotografije Mana Raya.

Ray i Miller zajedno su i posve slučajno izumili tehniku solarizacije u fotografiji (iako se kasnije navodio samo on), a mnogi su pričali kako je u fotografskom smislu učenica nadmašila učitelja. Njega više nije bilo briga. Nakon što ga je ostavila, hodao je po Parizu s pištoljem u džepu i pričao da će sam sebi presuditi.

Veliki portreti

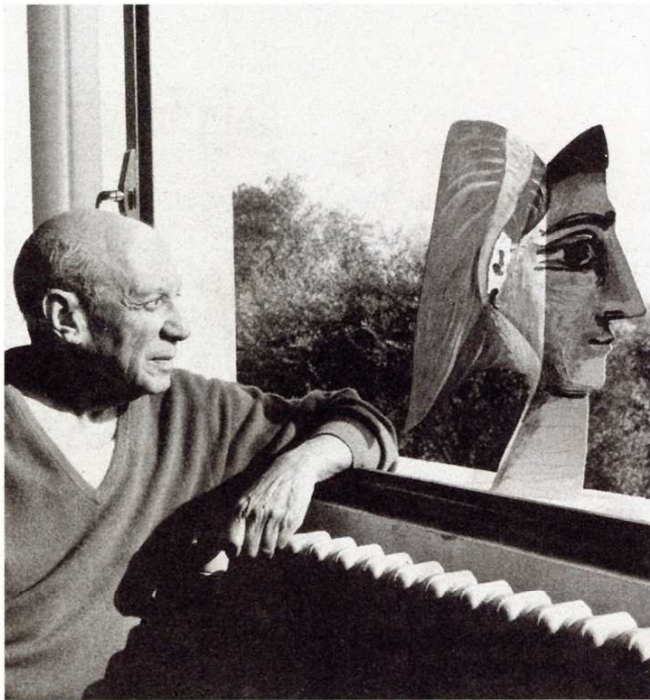
O slobodnijem životu koji su u to doba vodili i o tome da se Man Ray ipak pomirio sa sudbinom svjedoči i jedna fotografija koju je snimila Lee Miller. Riječ je o zajedničkoj fotografiji s piknikom: na njoj su akrobatkinja Nusch i njezin muž, nadrealistički pjesnik Paul Eluard, u ljubavnom zanosu dok ih model Ady i Man Ray promatraju. Fotografija govori o posvemašnjoj opuštenosti, a obje su djevojke obnaženih grudi. U pozadini je i novi muž Lee, slikar, kolekcionar, plemić, multumedijski umjetnik i pisac Roland Penrose. On gleda prema gore. Cijelom društvu nedostaju samo Picasso i Dora Maar.

Sjajnu fotografiju španjolskog umjetnika Picassa Lee Miller inače je snimila na njegovu imanju u Provansu, a uhvaćena je kako gleda zamišljeno kroz prozor (ovu ćemo fotografiju vidjeti na riječkoj izložbi). Fotografirala je i Coco Chanel, Elsu Schiaparelli, Helen Rubenstein, Jeana Cocteaua u odori Francuske akademije... U Coctaeuvu je filmu "Pjesnikova krv" glumila nepokretnu skulpturu. Picasso ju je naslikao na šest slika. Dvoje je umjetnika imalo i burnu aferu 1937. godine.

Spontanost u portretiranju važnih ličnosti svojeg doba značajna je odlika njezine portretne fotografije, a bavila se i nadrealističkom, te modnom fotografijom.

Dok se u Parizu umjetnici izruguju postojećim normama, u isto vrijeme studenti na Bauhausu svjesni su kako se u umjetnosti događa nešto revolucionarno: propagira se umjetnost za sve, potpuno ukida elitizam.

Tek je nedavna 90. obljetnica pokazala koliko je ovaj pokret bio bitan za današnju

LEE MILLER PABLO PICASSO
Fotografija jednog od najvećih umjetnika dvadesetog stoljeća snimljena u Parizu gdje su se umjetnica i slikar družili

LEE MILLER MODEL SA ŠEŠIROM
Lee Miller i sama je godinama radila kao model. Njezin se lik pojavio na naslovnica gotovo svih vodećih modnih magazina

Lee Miller odlučna je doći na studij u Pariz kod jednog čovjeka: slavnog Mana Raya. Iako Ray slovi kao težak čovjek i premda je u početku odbija, Miller je svjesna svoje neodoljivosti i ubrzo se njihovi umjetnički, ali i ljubavni životi isprepleću. Kao muza i ljubavnica zamjenjuje slavnju kabaretsku pjevačicu Kiki de Montparnasse

umjetnost, ali i primijenjeni dizajn: bez Bauhausu ne bi bilo ni Ikee.

Odlazak u Pariz

Svjesna da se nalazi u ključnoj sredini za umjetnost svojeg vremena, Ivana Tomljenović fotoaparatom bilježi ključne trenutke, dok živi veselim studentskim životom, u zgradi koju je projektirao Walter Gropius. Svestrana je: studentsku zabavu bilježi slikom, ali i fotografijom, na kojoj su protagonisti njezini profesori i kolege. Fotografija pokazuje specifičnu estetiku Bauhausu: vertikalna perspektiva, donji rakursi, katkad bizarna tematika, efekti svjetlo-tamno, dvostruka ekspozicija, eksperimenti s negativima i fotomontaže. Dok Lee Miller pozira Manu Rayu, Ivana Tomljenović pozira pred svojim kolegom Nafom Rubensteinom koji ju je snimio u tamnoj haljini i svijetloj košulji kako zamišljena stoji na krovu i gleda u daljinu.

Osim što uče specifičnu estetiku, učitelji i studenti su-

IVANA TOMLJENOVIĆ MELLER NAF RUBINSTEIN
Fotografija kolege umjetnika nastala 1930. godine. Naf je fotografirao Ivanu na krovu Bauhausu (na prethodnoj strani)

IVANA TOMLJENOVIĆ MELLER IZLOG
Jedan od najpoznatijih Ivaninih radova prikazuje gomilu pilića u izlogu. Rad je nastao 1929. godine

protstavljaju se i rastućim snagama nacionalsocijalizma, a pokret naposljetku i ukida ovu školu. Malo prije toga, Ivana Tomljenović otišla je u Pariz.

Dvije su se djevojke mogle susresti u Parizu 1931. ili 1932. godine budući da su obje u isto vrijeme boravile u ovom gradu. U Parizu je Ivana Tomljenović uređivala izloge, ali i dalje se bavi umjetnošću te prijateljuje sa slavnim Oscarom Kokoschkom. Objе su fotografkinje, družе se s umjetnicima sličnih opredjeljenja i najvjerojatnije su izlazile na ista mjesta.

Objе umjetnice postaju i politički angažirane. Ivana Tomljenović radi kolaž za naslovnicu brošure "Diktatura u Jugoslaviji" u povodu otvorenja istoimene izložbe u Berlinu: kralj Aleksandar stoji s mačem u ruci i uz to bešćutno gazi preko mrtvog tijela. Brošura je nastala na nagovor Koste Novkovića i bila je sastavljena od dokumentacije koju je skupljala partijska ilegalna, s dokazima koje su pribavljali.

Ivana Tomljenović ubrzo se

Objе umjetnice postaju i politički angažirane. Ivana radi kolaž za naslovnicu brošure 'Diktatura u Jugoslaviji' u povodu otvorenja istoimene izložbe u Berlinu: kralj Aleksandar stoji s mačem u ruci i uz to bešćutno gazi preko mrtvog tijela. Lee Miller odlazi u rat i postaje ratna fotoreporterka

udaje te sa suprugom Alfredom Mellerom odlazi u Prag, gdje realizira niz kinetičkih aranžmana za izloge trgovina i robnih kuća, koji su se smatrali senzacijom. Muž joj umire i ona sa samo 28. godina ostaje udovicom. Nakon kratkog lutanja, Ivana Tomljenović dolazi u Zagreb i radi do kraja radnog vijeka kao profesorica crtanja, povlači se, a iza sebe ostavlja sva uzbudljiva predratna zbivanja.

Na ratištu

U to doba Miller sudjeluje u New Yorku na izložbi "Moderna europska fotografija". Vratila se u New York i nakon udaje za bogatog Aziza Aziz Elouia Beyoma vodi mondeni život, što je ne zadovoljava u potpunosti. Seli se u London a uskoro počinje rat. "Okrutna slava: slike Londona pod paljbom" njezin je ratni dnevnik u obliku fotografije. Bavi se reportažnom fotografijom: bila je prva na ratištu u Normandiji, u koncentracijskom logoru Dachauu, u tek oslobođenom Parizu, kupala se u Hitlerovoj kadi nakon što je oslobođen München...

U Hitlerov je stan ušla 1945., vodena reporterskom znatiželjom, zajedno s fotografom Daveom Schermanom. Tamo je izula svoje prljave vojničke čizme, skinula odjeću i krenula se okupati, i tako je nastala ova svjetski slavna fotografija. Miller i Scherman proveli su noć u apartmanu "koristeći Hitlerov zahod, tuš i općenito se osjećajući kao kod kuće. Stan je bio pun loše i dosadne umjetnosti, prosječne su slike visjele posvuda po zidovima", zapisala je kasnije u dnevnik.

Prizori očaja

Poslije rata, u uniformi, zajedno s Jeanom Cocteauom i Colette odlazi u Picassov atelje, no ništa više nije bilo isto. Puno je slika i prizora očaja iza nje. Jedna od njezinih najpotresnijih fotografija koje je snimila tijekom rata prikazuje najmlađeg vojnika u francuskoj vojsci, 12-godišnjeg Jeana Perriera, oslonjenog na vojničke torbe, kako se smiješi. Kao Francuz morao je ostati iza trupa kad je vojska ulazila u Njemačku. "Nikome više nije pripadao.

Otac mu je bio zarobljenik, a majka ubijena samo nekoliko sati nakon oslobođenja Pariza. Samo mu je jedna suza kapnula niz lice, no nasmiješio se za svoju fotografiju da bi pokazao pobjedu u ratu..." zapisala je, potresena, u svoj dnevnik. Gledala je dvomjesečno dijete kako umire satima: "Mislila sam da su sve male bebe iste, no smrt ima puno lica..." Ratne strahote, koje je vidjela i uspjela zabilježiti svojom kamerom, razumljivo, nije uspjela zaboraviti.

Ubrzo je zatrudnjela s Rolandom Penroseom i otišla živjeti u Sussex, gdje se posve povukla od umjetnosti i bavila se kuhanjem. Tek je njezin sin Anthony pronašao brojne negativne te svijetu i sebi otkrio majku koju je, zbog velike depresije od koje je patila poslije rata, upoznao ponajviše kroz njezine fotografije. ●